

Farba slov: odlišný význam slova rasa v USA, vo Veľkej Británii a v kontinentálnej Európe

Milan Hrabovský

HRABOVSKÝ, M.: Color of words: the different meaning of the word race in the USA, Great Britain and continental Europe. *Studia Aloisiana* 4, 2021.

In contemporary research on the word race, there is no consensus on what race actually is. Moreover, scholarly research has stated that the notion of race does not apply to the human species. However, as soon as race enters political discourse, it becomes so “self-evident” that it does not raise the question of what we are talking about when we talk about race. This paper deals with the issue that there are a number of different meanings of the word race, focusing primarily on the difference between the “Anglo-American” meaning of the word race and that used in continental Europe. The paper argues that the meaning of race depends on the cultural, social and historical context of a given country, making race a fluid and context-shifting concept whose meanings are not compatible with each other.

Keywords: race, racism, classification, colonialism, slavery

1.

V súčasnom odbornom výskume slova rasa neexistuje zhoda v tom, čo vlastne rasa je. Navzdory tejto nezhode, akonáhle sa slovo rasa dostáva do politického diskurzu, stáva sa tak „samozrejým“, že ani len nevyvoláva otázku, o čom hovoríme, keď hovoríme o rase. Štúdia, okrem poukázania na uvedený rozpor, sa zaoberá problémom, že existuje niekoľko rôznych významov slova rasa, pričom sa zameria predovšetkým na rozdiel medzi „anglo-americkým“ významom slova rasa a významom používaným v kontinentálnej Európe. Významy slov sa totiž menia naprieč rôznymi časovými obdobiami a hodnotovými systémami, čím takýto výskum poukazuje na nestálu historickú, sociálnu, kultúrnu a politickú „povahu“ pojmov. Štúdia preto tvrdí, že význam slova rasa

závisí od kultúrneho, sociálneho a historického kontextu danej krajiny, čím sa z rasy stáva premenlivý a kontextovo sa meniaci pojem, ktorého významy sú navzájom nekompatibilné.

2.

Manfred Berg opísal zvláštnu situáciu, ktorú zažil v roku 1993, počas stretnutia historikov, združených v *Európskej asociácii pre americké štúdiá*. Prizvaní zástupcovia *Organizácie amerických historikov* (OAH), v záujme dozvedieť sa viac o svojich európskych kolegoch, rozdali dotazníky, v ktorých sa, (okrem iného), pýtali aj na rasu. Niektorí európski historici okamžite prejavili nevôľu a jeden z nich dokonca odkazoval na nacistické „árijské certifikáty“. Zaskočený zástupca OAH musel vysvetľovať, že takáto otázka, práve naopak, vyjadruje rešpekt OAH k odlišnosti jej členov. Toto nedorozumenie potvrdilo fakt, známy medzi odborníkmi a odborníkmi na problematiku rasy: „anglo-americký“ význam slova rasa sa líši od významu slova rasa používaného v kontinentálnej Európe (a ako budeme vidieť aj v Latinskej Amerike).¹

3.

Odlišný význam „anglo-amerického“ a „európskeho“ slova rasa však nie je jediným problémom spojeným so slovom rasa. Aktuálne závery odborného výskumu slova rasa sú veľavravné: slovo rasa sa používalo (a používa) na vyjadrenie viacerých odlišných pojmov: pôvod, jazyk, dedičnosť, gény, telo, fyzický výzor, etnicita, (biologický) druh, plemeno, národnosť, trieda, kasta, identita alebo farba (pleti). Dosiaľ nebola prijatá jednoznačná a záväzná definícia pojmu rasa, ktorú by akceptovali rovnako prírodné, ako aj spoločenské vedy. Odborná obec stále nedisponuje nielen jednotnou definíciou pojmu rasa, ale nevie nájsť zhodu ani vo všeobecne prijímaných kritériách, pomocou ktorých by bolo možné zadeľovať ľudské populácie do rás – teda, ktoré „rasové znaky“ máme považovať za „skutočné“ rasové znaky. A medzi odborníkmi a odborníkmi neexistuje dokonca ani zhoda v určení počtu rás. Navyše, význam slova rasa závisí aj od kultúrneho, sociálneho a historického kontextu danej krajiny, čo z rasy robí fluidný, a podľa kontextu sa meniaci koncept, ktorého významy nie sú navzájom kompatibilné.²

1 BERG, M – SCHOR, P. – SOTO, I.: The Weight of Words: Writing about Race in the United States and Europe. In: *The American Historical Review*, 119(3), 2014, s. 800.

2 SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS – RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil. In: *Current Anthropology*, 50 (6), 2009, s. 787.

Inak povedané, odborný výskum (v prírodných aj spoločenských vedách) v problematike rasy *neponúka* žiadnu všeobecne akceptovanú definíciu rasy. Skôr sledujeme nekončiacu sa spory rôznych teoretických prístupov k rase, veľký počet (vzájomne si protirečiacich) definícií rasy, či dokonca kuriózne štúdie o rase neuvádzajúce žiadnu definíciu rasy. Je pravdaže možné sa prikloniť k nejakej škole, teórii či definícii rasy. Avšak sama o sebe si žiadna z nich nemôže nárokovať na to, že ponúka to „skutočné“ vysvetlenie nejasností vôkol rasy.³ Vincent Sarich a Frank Miele, ktorí obhajujú existenciu biologických rás, tvrdia, že na otázku: Koľko je vlastne rás, nemáme vedeckú odpoveď. Ľudské populácie nie je možné klasifikovať do presne definovaných farebných skupín (napríklad: „čierna“, „biela“, „hnedá“, či „žltá“); rasy sú „nejasné množiny“ [*fuzzy sets*], a preto je otázka typu: „Aký je počet rás?“ je nesprávne položená otázka. Dôvod je ten, že existuje vysoká variabilita v odtieňoch sfarbenia kožného pigmentu (ani „biela“ nie je vždy „biela“).⁴ Či je niekto „biely“, „čierny“, „hnedý“ alebo „žltý“ závisí od toho, *kto sa pýta, kde, kedy a akú* metodológiu klasifikácie používa. Ak odborný výskum nedokáže ponúknuť odpoveď nato, čo chápať pod rasou, potom tvrdenia, že rasa je „nebezpečné“ slovo, alebo dokonca „rasistický koncept“⁵ sú skôr prejavom tzv. „moralistického omylu“ (*Moralistic Fallacy*), než nasledovaním záverov vedeckého výskumu.

Tento odborný záver by mal viesť k zvýšenej opatrnosti voči „samozrejmemu“ používaniu slova rasa. Ako trefne odporúča Michael Banton: „Kedykoľvek sa niekto prikláňa k tomu, že je možné použiť slova ‚rasa‘, mal by sa zastaviť a popremýšľať, či neexistuje iné slovo, ktoré by vyjadrilo tento význam presnejšie. Zvyčajne existuje.“⁶ Bohužiaľ, pri používaní slova rasa sa len málokedy odkazuje na toto obozretné odporúčanie. Len čo prenikne rasa do politického diskurzu, stáva sa niečím natoľko „samozrejým“, že ani len nevyvolá otázku, o čom vlastne hovoríme, keď hovoríme o rase.

4.

V odbore výskume sa môžeme stretnúť s jedným významom slova rasa, ku ktorému sa v posledných rokoch prikláňa viacero prírodných a spoločenských vedcov: rasa je bio-kultúrna klasifikácia – rasa je prepojenie reálnej biologickej „zložky“: (1) *pigmentu* so sociálno-kultúrne prideleným znakom: (2) *farbou*. Existuje teda zásadný rozdiel medzi *sfarbením kožného pigmentu* (dedičný biologický znak; sfarbenie kožného pigmentu nie je „sociálny

3 HRABOVSKÝ, M.: *Rasa*. Bratislava : Veda, 2018. HRABOVSKÝ, M.: *Kone, psy a ľudia*. Bratislava : Bratislava Policy Institute 2020.

4 SARICH, V. – MIELE, F.: *Race: The Reality of Human Differences*. Boulder, Colorado : Westview Press, 2004, s. 208 – 210.

5 ŠMAUSOVÁ, G.: ‚Rasa‘ jako rasistická konstrukce. In: *Sociologický časopis*, XXXV(4), 1999, s. 433 – 446.

6 BANTON, M.: The Idea of Race and the Concept of Race. In: VERMA, G. K. – BAGLEY, CH. (eds.): *Race, Education and Identity*. New York : MacMillan, 1979, s. 30.

konštrukt“) a *farbou pleti* (sociálno-kultúrne pridelená interpretácia danému sfarbeniu kožného pigmentu).⁷

Homo sapiens sapiens sa vyvinul ako bytosť, pre ktorú sa život v skupinách stal otázkou prežitia. Ale zaradovanie do skupín nebolo náhodné, pretože formovanie daných skupín využívalo viaceré kultúrne znaky, ktoré mali posilniť skupinovú identitu.⁸ Ľudí možno zaradiť do rôznych skupín: ženy, muži, deti, nízki, vysokí atď. Okrem tohto zaradenia sa ponúka aj zaradovanie osôb cez ich vonkajší výzor, (hlavne sfarbenie kožného pigmentu) do *farebných* skupín. Prečo mnohí ľudia zvolia za *zásadný* znak na odlišovanie ľudí práve sfarbenie kožného pigmentu? Prečo nie napríklad veľkosť nohy alebo používanie pravej alebo ľavej ruky?⁹ Nina G. Jablonski tvrdí, že naša myseľ má sklon okamžite triediť podľa sfarbenia kožného pigmentu. Dôvodom je, že sfarbenie kožného pigmentu je priamo viditeľné a ľudská bytosť je vďaka jej evolučnému „príbehu“ vizuálne orientovaná bytosť a informácie o svete (a druhých ľuďoch) získava primárne zrakom.¹⁰ Avšak okrem evolučného príbehu sa na voľbe sfarbenia kožného pigmentu, ako zásadného znaku na odlišovanie ľudí, podieľali aj konkrétne sociálno-kultúrne dejiny, pretože samotné *farebné* označenie nikdy nebolo len povrchovým označením: farby mali (a majú) aj svoj sociálno-kultúrny význam a konkrétne spoločnosti prideliť farbám rôzne významy.¹¹ Význam napríklad, bielej a čiernej farby má svoje dlhé kultúrne a religiózne dejiny, ktoré, nielen v rámci západnej civilizácie, prideliť bielej farbe pozitívnejšie významy než čiernej farbe.

5.

Na tomto mieste nie je priestor pre hlbšiu sondáž do tzv. *teologizácie* farieb v rámci západnej civilizácie.¹² Napríklad Michel Pastoureau vo svojej knihe *Čierna (Black)*¹³ odhaľuje dejiny čiernej farby, ktorá sa pod vplyvom tzv. *teologizácie* farieb postupne zmenila na symbol temnoty, negácie a prekliatia.

Taktiež, Benjamin Braude v svojej štúdii predložil hypotézu, že jedna z najdôležitejších „teórií“ stredoveku, ktorá sa spolupodieľa na premene čiernej farby na farbu „prekliatu“ vychádzala z biblického príbehu o synoch Noeho

7 HACKING, I.: *The Social Construction of What?* Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. BONNIOL, J. L.: Couleur. In: TAGUIEFF, P.-A. (éd.): *Dictionnaire historique et critique du racisme*. Paris : Presses Universitaires de France – PUF, 2013, s. 394 – 397.

8 Maria Cátira Bortolini. In: SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 805.

9 JACKSON, P. J. – WEIDMAN, M. N.: *Race, Racism, and Science. Social Impact and Interaction*, Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 2004, s. xi.

10 JABLONSKI, N. G.: The struggle to overcome racism. In: *NewScientist*, 215(2880), 2012, s. 27.

11 JABLONSKI, N. G.: Skin Color. In: MOORE, H. (ed.): *Encyclopedia of Race and Racism*, Volume 3, Michigan : Macmillan, The Gale Group, 2008, s. 41.

12 Pozri: HRABOVSKÝ, M.: *Rasa*, s. 97 – 114.

13 PASTOUREAU, M.: *Black: The History of a Color*. Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2008, s. 58, 79.

(Gn 9,20-25). Zavádzajúca interpretácia „preklatia Cháma“ – ktorý sa neskôr mení na „čierneho Cháma“ – sa stala kľúčovým západným diskurzom, ktorý sa postupne zmenil na rasovú ideológiu.¹⁴ Teologický význam čiernej farby, spojenej s preklatím, tak do istej miery „pred-pripravil“ pôdu pre neskoršie „teórie“ otrokárov, ktorí v začiatkoch otrokárskeho systému neobhajovali zotročovanie Afričanov ich „biologickou menejcennosťou“, ale práve negatívnym (teologickým) významom čiernej farby. Nina G. Jablonski preto zdôrazňuje, že nie samotná existencia biologických rozdielov medzi ľudskými populáciami, ale „spojenie farby pleti s menejcennosťou bola jednou z najmocnejších a najdeštruktívnejších intelektuálnych myšlienok všetkých čias“.¹⁵

6.

Tento rozmer sociálno-kultúrneho významu čiernej farby, ktorý sa uplatnil ako teologické zdôvodnenie zotročovania Afričanov, našiel živnú pôdu v knihách a akademických štúdiách v tých západných krajinách, ktoré sa v minulosti podieľali na zavedení a realizácii otrokárskeho systému, predovšetkým v USA a vo Veľkej Británii. Kvôli kolonializmu a otrokárskeho systému vznikol v USA špecifický sociálno-ekonomický systém *dvoch* skupín: (1) otrokov a (2) otrokárov. Obe skupiny boli identifikované na základe ich geografického pôvodu (*origin, heritage*), ktorý sa opísal pomocou farebnej terminológie (*color*). Základom na rozlišovanie sa tak stala farba a pôvod. Na začiatku 20. storočia zaviedli USA s cieľom sociálneho oddelenia (segregácie) týchto dvoch skupín pravidlo „jednej kvapky krvi“ (*one-drop rule*). Ak mal nejaký človek aspoň jedného predka z Afriky alebo Karibiku (teda s jednou kvapkou „čiernej krvi“), bol považovaný za čierneho (*Black*) alebo za toho, kto má inú než bielu farbu pleti (*colored*). Takto farebne definované skupiny (*rasy*) mali v rámci segregačného systému výrazne odlišné sociálne, kultúrne, politické a ekonomické zaradenie. Identické *duálne* odlišenie skupín zaviedla vo svojich kolóniách aj Veľká Británia. Napríklad Austráliu v začiatkoch jej kolonizácie Veľkou Britániou tvorilo viac ako päťsto odlišných jazykových skupín. V roku 1901 prijal britský parlament politiku „Bielej Austrálie“ (*White Australia*), v ktorej došlo ku vytvoreniu výhradne dvoch kategórií: (1) „bielych“ (s podskupinou zaradenou medzi „bielu“ so „štvrtinou Aborigénskej krvi“) a (2) „plnokrvných Aborigénov“ (*full blood*) (s podskupinou „rasovo zmiešaných Aborigénov“).¹⁶

14 BRAUDE, B.: The Sons of Noah and the Construction of Ethnic and geographical Identities in the Medieval and Early Modern Periods. In: *The William and Mary Quarterly*, 54(1), 1997, s. 103 – 104. Léon Poliakov uvádza, že počas Prvého vatikánskeho koncilu prezentovalo 68 biskupov petíciu, v ktorej žiadali pápeža Pia IX., aby odstránil kľatbu (*anathema*) z potomkov Cháma. Koncil požiadavku odmietol aj na základe tvrdenia kardinála Lavigerieho, že iba konverzia „čiernych rás“ im umožní uniknúť kľatbe a len „Božia prozreteľnosť môže ukončiť preklatie poľutovaniahodnej rasy Cháma“. In: POLIAKOV, L.: *The Aryan Myth*. New York : Barnes & Noble, 1996, s. 304, 378.

15 JABLONSKI, N. G.: The struggle to overcome racism, s. 26.

16 KOWAL, E. – WATT, E.: What is race in Australia? In: *Journal of Anthropological Sciences*, 96, 2018, s. 1 – 2.

V takomto *duálnom* systéme sa nepočítalo s „rasovým miešaním“ (*métissage*), pretože medzi „bielymi“ (*Blancs*) a „farebnými“ (*Noirs*) obyvateľmi sa – pre realizáciu účinnej segregácie a koloniálnej správy – narysovala ostrá hranica. Zavádzanie opatrení, ktoré mali viesť k efektívnej segregácii alebo koloniálnej správe, vyžadovalo „úspornejší“ systém *dvoch* rasovo-farebných skupín, než systém, ktorý by akceptoval existenciu viacerých rasovo-farebných skupín.¹⁷

Toto „duálne“ „farebné“ rozdelenie spoločnosti zaviedlo v „anglo-americkom“ svete charakteristický prístup k chápaniu rasy, kde sa rasa a farba stali synonymami, využívanými na opis *dvoch* rasových skupín („čierny/i“ – „ne-čierny/i“, „biely/i“ – „ne-biely/i“). Ale bipolárny rasový systém nie je možné uplatniť v krajinách, kde sú rasové (farebné) hranice nejasné, (napríklad: Brazília alebo Mexiko).¹⁸ V Latinskej Amerike nezohrávala otázka *pôvodu* zásadnejšiu rolu, na rozdiel od USA, kde sa koncept *pôvodu* spájal na jednej strane s „(bielymi) otcami – zakladateľmi“ a na druhej strane s dovezenými „čiernymi“ – africkými otrokmi. Latinská Amerika, namiesto konceptu *pôvodu*, vychádza z konceptu *zmiešanej* (*métissage*) populácie, ktorá sa narodila v danej krajine, bez ohľadu na jej pôvod. Z tohto dôvodu nedošlo k zavedeniu „bielosti“ ako kľúčovej „hraničnej“ kategórie na odlišovanie ľudí, ale berie sa do úvahy široké spektrum sfarbenia pigmentu, čo vedie k pomenovaniam „zmiešaný národ“ (Mexiko), „rasová demokracia“ (Brazília) alebo „café au lait“ (Venezuela).¹⁹ Duálny rasový systém, vychádzajúci z protikladu „bielych“ a „čiernych“, je preto v týchto krajinách – na základe odlišných historických kultúrnych kontextov – považovaný za nekompatibilný.²⁰

Duálny rasový systém a úzke prepojenie farby a rasy viedlo k tomu, že v USA a vo Veľkej Británii sa rasa (farba) stala súčasťou individuálnej, aj skupinovej identity. V tomto zmysle v USA a vo Veľkej Británii rasy existujú. Rasy sa síce chápu ako ľuďmi vymyslená metóda klasifikácie ľudí, ale so zásadným vplyvom na každodenný život ľudí. „Anglo-americké“ slovo rasa je kategóriou, ktorá pre Američanov a Britov vyjadruje ich vlastné seba pochopenie, sebazaradenie a sebalokalizovanie do danej komunity. Sebazaradovanie, ako aj zaradovanie druhých ľudí do farebných rás učinilo v USA a vo Veľkej Británii z rasy bežnú analytickú kategóriu, súčasť verejných politík, politický nástroj na klasifikáciu populácií a podklad na formovanie politík identít. Zároveň je dôležité upozorniť, že tento duálny rasový systém umožnil, aby vznikla identitárna skupinová kategória „čiernych“ (*black*), ktorá je presadzovaná (politickými) aktivistami a Hollywoodom.²¹ Nigérijská spisovateľka Chimamanda Ngozi Adichie vo svojom románe *Americanah* vykresľuje na príklade Nigérijčanky Ifemelu, ktorá

17 ADAMOVSKY, E.: Race et classe, le chaudron latino-américain. In: *Le Monde diplomatique*, août, 2021, s. 3.

18 SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 788.

19 ADAMOVSKY, E.: Race et classe, le chaudron latino-américain, s. 3.

20 SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 788, 800, 804.

21 SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 806.

získala študijné víza v USA, problém, že africké imigrantky a imigranti, ktorí neprijali otrokárstvo ako konštituuujúcu historickú udalosť pre ich chápanie identity, musia po príchode do USA o sebe uvažovať ako o „čiernych“. Proces „stávania sa čiernou“ vyžadoval prijať ako rasistické urážky aj tie narážky, ktoré v Nigérii nie sú považované za rasizmus, (napríklad: „konzumácia melónov“). Adichie poukazuje na to, ako africké imigrantky a imigranti, ktorí tvrdili, že sú Jamajčania alebo Ghančania, boli pod vplyvom okolitej spoločnosti tlačení do prijatia identity „čiernych“. Byť „čiernou“ sa netýkalo biológie, ale procesu socializácie do americkej spoločnosti.²²

Z duálneho rasového systému vychádza aj tzv. *Kritická rasová teória* (*Critical Race Theory*), ktorá zaviedla prístup, kde sa priesečníkom sociálnych, kultúrnych a právnych analýz stala takmer výhradne rasa (farba). Rasa (farba) – ako sociálny konštrukt – sa pre zástancov tejto teórie prelína s inými identitami (rod, jazyk, trieda), čo podľa nich umožňuje, aby sa v spoločnosti utvorila takmer „neviditeľná“ sieť rôznych znevýhodnení slúžiacich záujmom „bielych“. Rasa (farba) sa tak nepovažuje za nestabilný a kontextuálny koncept, ale za koncept s „pevným“ významom.²³

Ale takéto chápanie rasy sa nedá porovnať s kontinentálnou Európou, (ani s niektorými krajinami Latinskej Ameriky), pretože sa berie do úvahy, ako píše Jessica Delgado a Kelsey Moss: „subtílny, parazitický (*parasitic*) a tvárny význam slova rasa, ktorý prispieva k pretrvávajúcemu vplyvu rasy a jej trvácnosti“.²⁴ USA aj Veľká Británia majú špecifickú históriu, ktorá sa spolupodieľala – na rozdiel od kontinentálnej Európy (a Latinskej Ameriky) – na formovaní odlišnej politiky (rasových) identít, a preto tieto politiky nie je možné považovať za univerzálne.²⁵

7.

Antirasizmus je v USA a vo Veľkej Británii spojený s antikolonializmom, antiotrokárstvom a antidiskrimináciou. Z takéhoto antirasizmu sa rodí presvedčenie, že existuje *globálna* nerovnosť, vychádzajúca z dedičstva kolonializmu a otrokárskeho systému, a z nich pochádzajúceho sociálneho, kultúrneho, ekonomického a politického systému „bielej nadradenosti“ (*white supremacy*), ktorá zavádza systémový, inštitucionálny alebo štrukturálny rasizmus. „Biela nadradenosť“ presadzuje ideológiu „belošťva“ (*whiteness*) ako nespochybniteľnú normu, ktorá zabezpečuje „bielym“ ich nezaslúžené

22 ADICHIE, CH. N.: *Americanah*. New York : Alfred A. Knopf, Inc, 2013, s. 168, 220, 290.

23 DELGADO, J. L. – MOSS, K. C.: Religion and Race in the Early Modern Iberian Atlantic. In: GIN LUM, G. K. – HARVEY, P. (eds.): *The Oxford Handbook of Religion and Race in American History*. New York : Oxford University Press, 2018, s. 47 – 48.

24 DELGADO, J. L. – MOSS, K. C.: Religion and Race in the Early Modern Iberian Atlantic, s. 56.

25 SKINNER, D.: Mobile Identities and Fixed Categories Forensic DNA and the Politics of Racialized Data. In: SCHRAMM, K. – SKINNER, D. – ROTTENBURG, R. (eds.): *Identity Politics and the New Genetics*. New York, Oxford : Berghahn Books, 2012, s. 55.

„biele privilégia“ (*white privilege*): historicky utláčané rasy, inej ako „bielej“ farby pleti (*colored*), sú neustále utláčané „bielymi“, pretože systém „bielej nadradenosti“ je nadnárodne pretrvávajúcou dominanciou „bielej Európy“ nad „nebielymi“ a neeurópskymi populáciami.²⁶ „Bieli“ získavali (a získavajú) sociálne, kultúrne, ekonomické a politické výhody v dôsledku nespravodlivého systému, ktorý sami vytvorili. Takto chápaná rasová a sociálna spravodlivosť cieľi na zmenu celého nespravodlivého („bieleho“) systému.

Z uvedeného antirasizmu sa formuje aj chápanie rasizmu, ktoré nie je v kontinentálnej Európe bežné. Pri tzv. štrukturálnom rasizme nejde ani tak o osobné predsudky, o otvorené prejavy diskriminácie, o vedomú a úmyselnú nenávisť konkrétnych „zlých“ ľudí. Štrukturálny rasizmus vyjadruje „kolektívny dosah zaujatosti“ a je „nevedomý“: „ticho zdvihnuté obočie, skryté predsudky, súdy vyštekuté podľa zdania kompetentnosti“.²⁷ Cieľom takého antirasizmu je odstrániť ideológiu „belošťva“ a dosiahnuť tak rasovú a sociálnu spravodlivosť pre historicky diskriminované rasy s inou ako „bielou“ farbou pleti (*colored*). Avšak v kontinentálnej Európe sa pojem rasizmus objavuje až v 30. rokoch 20. storočia, ako francúzsky preklad nemeckého slova *völkisch*, a to na pomenovanie hnutia a konania extrémnej pravice v Nemecku. A navzdory aktuálnym diskusiám okolo pojmu rasizmus sa rasizmus chápe ako konkrétne, vedomé, identifikovateľné a legislatívne postihnuteľné konanie, motivované nenávisťou. Cieľom „boja“ proti rasizmu v Európe je kritika zaradovania ľudí do rás, pretože sa pracuje s odlišným významom slova rasa: s rasami ako „vývojovo“ odlišnými „biologickými druhmi/plemenami“. A takéto chápanie rasy viedlo počas druhej svetovej vojny ku genocíde miliónov ľudí.

8.

Diskusie o rase, ktoré sa formovali po druhej svetovej vojne, prebiehali – na základe odlišnej histórie – inak v USA a vo Veľkej Británii a inak v kontinentálnej Európe. Kým súčasné chápanie rasy v USA a vo Veľkej Británii ovplyvnili predovšetkým kolonializmus, otrokársky systém, zavedenie eugeniky a imigračných kontrol, hnutia za občianske práva a presadzovanie multikultúrnych a antidiskriminačných politík, v Európe to bol antisemitizmus, nacizmus a holokaust.

Táto odlišná história sa spolupodieľa na tom, že v USA a vo Veľkej Británii sa tzv. rasové štatistiky, využívajúce sebazaradenia alebo zaradenie druhých do nejakej farebnej (rasovej) skupiny, považujú za – síce diskutabilný – ale predsa len užitočný nástroj na mapovanie diverzity, ako aj za opatrenie, ktoré má napomôcť k prijatiu inkluzívnejších politík. Ako uvádza Nissa Fin-

26 LUDWIG, D.: How Race Travels. Relating Local and Global Ontologies of Race. In: *Philosophical Studies*, 2018, 176, s. 2729 – 2750.

27 EDDO-LODGE, R.: *Why I'm Not Longer Talking To White People About Race*. London : Bloomsbury, 2017, s. 64.

ney and Ludi Simpson: „Vhodným a opatrným používaním môžu štatistiky etnických skupín odhaliť množstvo informácií o stave spoločnosti. Cieľom je transparentne a opatrne používať údaje o etnických skupinách, aby sme rozpoznali, kde čelia bariéram“.²⁸ Inak povedané, zisťovanie rasy (farby pleti) nie je problémom. Problémom sú diskriminačné praktiky voči danej rase (farbe). Rasy sa v USA a vo Veľkej Británii považujú za vyjadrenie sociálnej identity, a preto je zaraďovanie ľudí do farebných rás bežné a slovo rasa nie je tabu, ale je nevyhnutným „médiom“, ktoré v sebe nesie odkaz na historicky vytvorený nespravodlivý systém „bielej nadradenosti“. To je aj dôvod, prečo v USA a vo Veľkej Británii nevzbudzuje sebazaradenie (alebo zaradenie druhého človeka) do nejakej farebnej rasy zásadnejšie politické pnutia, hoci vôkol „metódy“ zaraďovania ľudí do daných farebných rás sa vedú rozsiahle expertné diskusie.

Avšak v kontinentálnej Európe sa rasy chápali ako vrodená „biologická“ identita. Nie v podobe „vynálezu“ bielych otrokárov, ale ako „niečoho“, čo v samotnej prírode údajne objavili a následne opísali európske intelektuálky a intelektuáli. Význam slova rasa, ktorý sa presadil v kontinentálnej Európe, má blízko k „prírodnému“, „biologickému“ chápaniu. Rasa v Európe nevyjadruje „sociálny konštrukt“, ktorý bol vytvorený bielymi otrokármi, s cieľom zavedenia segregovanej spoločnosti. Rasa sa v Európe chápe ako „niečo“, čo údajne „vytvorila“ samotná „príroda“ (rasy nie sú produktom ľudského myslenia) ako „plemeno“, „odroda“ či biologická „skupina ľudí“. Takto rasu, v prípade slovenčiny, definuje *Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV*. Daný význam sa na konci 19. storočia v tzv. sociálnom darvinizme využil na opis spoločnosti: ako ľudstvo síce máme spoločného predka, ale ako konkrétne skupiny (rasy) tvoríme – pokiaľ ide o „kvalitu biologického materiálu“ – odlišné „prírodné“, a teda aj sociálne, kultúrne, ekonomické a politické „vývojové vetvy“. Následne sa tohto rasového konceptu politicky zmocnil, fatálne ho pretvoril a prispôbil nacizmus, aby ho využil na vraždenie miliónov ľudí. Proti tomuto významu slova rasa sa po druhej svetovej vojne postavili v kontinentálnej Európe prírodné aj spoločenské vedy a spochybnili, že by takto chápané rasy vôbec existovali. V kontinentálnej Európe, (ale napríklad aj v Izraeli), sa pod vplyvom antisemitizmu, nacizmu a holokaustu chápe rasa ako problematická, nevedecká a zneužitelná kategória, ako niečo, čo nemá nijaký súvis s ľudskou (skupinovou) identitou. Kontinentálna Európa sa stavia k sebazaradovaniu alebo zaraďovaniu druhého človeka do nejakej farebnej rasy podozrievavo a s veľkou opatrnosťou. Jonathan Kahn upozorňuje, že sebaidentifikácia alebo identifikácia druhého s nejakou (farebnou) rasou sa môže stať „figovým listom“, ktorý zakrýva „širokú škálu implicitne biologizovaných koncepcií rasy“.²⁹ Aj preto zaradiť seba samého (alebo iného človeka) do nejakej farebnej rasy vyvoláva v kontinentálnej Európe takmer okamžité konotácie na fašizmus a nacizmus. Takto chápané slovo rasa je v Európe tabu

²⁸ FINNEY, N. – SIMPSON, L.: *'Sleepwalking to segregation'?* University of Bristol : The Policy Press, 2009, s. 41.

²⁹ Jonathan Kahn. In: KOWAL, E. – WATT, E.: *What is race in Australia?* s. 5.

a aktuálne existujú návrhy (Nemecko, Francúzsko), aby bolo slovo *rasa* vypustené z legislatívnych textov.³⁰

Keď sa napríklad pokúsil v roku 2007 francúzsky štatistický úrad INSEE a demografický inštitút INED zaviesť otázku o rase, vznikla petícia *Fiche pas mon pote (Neznačuj môjho kámoša)*, ktorú podpísalo stotisíc ľudí. Jedna z námietok v tejto petícii znela: „Odmietam akceptovať, aby bola moja identita redukovaná podľa kritérií z iných čias, z čias koloniálneho Francúzska alebo Vichy.“³¹ Nakoniec bola otázka na rasu a farbu pleti z prieskumu v roku 2008 vypustená.³²

9.

Tento „anglosaský“ diskurz o rase však postupne preniká aj do iných krajín. Napríklad Reni Eddo-Lodge upozorňuje, že americký boj proti rasizmu sa aktuálne transformuje do globálneho príbehu boja proti rasizmu a mali by sme ho brať ako inšpiráciu.³³ Tento postreh potvrdzuje aj David Ludwig, ktorý si všimol, že súčasné diskusie o rase sú výrazne ovplyvnené tým, ako rasu chápu v USA. Veľký vplyv amerických prírodných a sociálnych vied spôsobil takmer globálne presadenie sa „anglo-amerického“ chápania rasy a opomína odlišné skúmanie rasy v Európe, Ázii či Latinskej Amerike. Tieto výskumy spochybňujú „anglo-americkú“ domnienku, že „rasa necestuje“, teda, že údajne existuje nejaké všeobecné chápanie rasy, ktoré by sa dalo preložiť do iných jazykov. Tino Plümecke upozorňuje, že v Nemecku je slovo *rasa* (*Rasse*) neprijateľné. Je spojené s eugenickou politikou nacistov, zameranou na vraždenie, takže ani pamflety nemeckých rasistov radšej slovo *rasa* neuvádzajú.³⁴ Berg, Schor a Soto upozorňujú na zdráhanie sa niektorých nemeckých odborníkov prekladať „anglo-americký“ diskurz o rase do nemčiny, a keď tak robia, tak kľúčové pojmy ako „*race*“, „*African American*“ a „*black community*“ ponechávajú v origináli, pretože tvrdia, že v nemčine sa nenachádza žiadny akceptovateľný preklad.³⁵ Pochopenie tejto významovej odlišnosti slova *rasa* viedlo dvanásť nemeckých vedkýň a vedcov k vyhláseniu v *Süddeutsche Zeitung*, či sa dá „anglo-americké“ slovo *race* – z dôvodu jeho odlišného významu – vôbec preložiť nemeckým významom slova *Rasse* (význam, ktorý prenikol aj do slovenčiny). Teda vznikajú pochybnosti, či je možné „anglo-americké“ slovo *race* priamo a bez vysvetlenia

30 HRABOVSKÝ, M.: *Kone, psy a ľudia*, s. 7 – 8.

31 „Je refuse que mon identité soit réduite à des critères d'un autre temps, celui de la France coloniale, ou de Vichy.“ In: *Fiche Pas Mon Pote !* Dostupné online na: <https://www.guim.fr/blog/2007/12/fiche-pas-mon-p.html>

32 FINNEY, N. – SIMPSON, L.: *'Sleepwalking to segregation'?* University of Bristol : The Policy Press, 2009, s. 39.

33 EDDO-LODGE, R.: *Why I'm Not Longer Talking To White People About Race*. London : Bloomsbury, 2017.

34 Tino Plümecke. In: LUDWIG, D.: *How Race Travels. Relating Local and Global Ontologies of Race*, s. 2729 – 2750.

35 BERG, M – SCHOR, P. – SOTO, I.: *The Weight of Words*, s. 804.

preložiť nemeckým slovom *Rasse* (to isté platí aj v prípade slovenčiny).³⁶ Inak povedané, kým v USA a vo Veľkej Británii sa *race* stala synonymom sociálnej identity (sociálno-politický význam), tak *Rasse* sa v kontinentálnej Európe stala synonymom odlišnej „biologickej“ vývojovej vetvy („biologický“ význam). Ide teda o rovnaké slová, ale s odlišným významom.

10.

„Anglo-americký“ význam slova *rasa* je preto neprenosný do iných historických, kultúrnych a sociálnych kontextov. To však neznamená, že problém s rasou je iba „americký“ alebo „britský“ problém. Ide skôr o upozornenie, týkajúce sa politizácie rasy. Ricardo Santos a kol. v ich štúdiu, v ktorej skúmali sebaidentifikáciu sa vysokoškolských študentov v Rio de Janeiro, s nejakou rasou (farbou), odhalilo, že ich sebazaradenie nekorešpondovalo s ich genetickým pôvodom. Ukázalo sa, že táto sebaklasifikácia vychádzala skôr z rasy pochopenej ako sociálna, kultúrna a politická klasifikácia než biologická.³⁷ To, za koho sa považujeme, či s akou skupinou (rasou) sa identifikujeme, nesúvisí s našim genetickým pôvodom. Inými slovami, rasová klasifikácia nedokáže opísať zložité štruktúry genetickej variability človeka.³⁸ Rebecca Cann sa preto pýta, ak je *rasa* len sociálny konštrukt, ktorej význam a „realita“ je nestála a závislá od rôznych kontextov, čo vlastne popierame, ak odmietame pripustiť, že, my ľudia, naozaj využívame vonkajšie znaky na identifikáciu nám „podobných“?³⁹ Ľudia sú individuálne geneticky odlišní, ale zároveň si na základe ich evolučného príbehu vytvorili vzťah k skupinovým identitám. Rozseknúť tento gordický uzol – súvisiaci s bežnými ľudskými predsudkami, ktoré sa, samozrejme, môžu zmeniť pod vplyvom rôznych politických ideológií na otvorenú diskrimináciu, segregáciu až vraždenie – však nie je možné premenou nejasného a neurčitého slova *rasa* na akýsi „jednoznačný“ rasistický konštrukt. Lenže pod vplyvom neomarxistických a postkoloniálnych diskurzov dochádza k tomu, že vágne slovo *rasa* sa náhle mení na „ideologický konštrukt“, ktorý redukuje ohromujúcu ľudskú diverzitu⁴⁰ na duálny systém dvoch rasovo-farebných skupín, aby bolo možné identifikovať „nadvládu bielych“ nad „nebielymi“ populáciami. A ak by aj argumenty týchto diskurzov platili v prípade „anglo-amerického“ významu slova *rasa*, ešte to neznamená, že tento význam slova *rasa* je prenosný do iných historických, kultúrnych a sociálnych kontextov.

36 Kolektív autorov (Frieburg): Lost in Translation. In: *Süddeutsche Zeitung*, 2018. Dostupné online na: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/rassismusdebatte-lost-in-translation-1.3983863>

37 SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 787 – 819.

38 GRAVLEE, C. C.: How Race Becomes Biology: Embodiment of Social Inequality. In: *American Journal of Physical Anthropology*, 139(1), 2009, s. 50.

39 Rebecca Cann. In: SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil, s. 804.

40 BUDIL, I.: Úsvit rasismu. Praha: Triton, 2013, s. 25.

Inak môžeme čeliť skutočnosti, že namiesto kritického skúmania rozdielných významov slova rasa a kontextov, v ktorých sa tieto rozdielne významy používali (a používajú), sa rasový diskurz presunie do oblasti „aktivizmu“ proti rôznym (historickým či súčasným) „nepriateľom“ demokracie alebo (historickým či súčasným) tvorcom „nespravodlivých, diskriminačných systémov“. Slovanmi P.-A. Taguieffa, takáto politizácia rasy môže viesť až k „pseudoetickému terorizmu aktivizmu na prvom mieste“.⁴¹

Literatúra

- ADAMOVSKY, E.: Race et classe, le chaudron latino-américain. In: *Le Monde diplomatique*, août, 2021.
- ADICHIE, CH. N.: *Americanah*. New York : Alfred A. Knopf, Inc, 2013.
- BANTON, M.: The Idea of Race and the Concept of Race. In: VERMA, G. K. – BAGLEY, CH. (eds.): *Race, Education and Identity*. New York : MacMillan, 1979, s. 15 – 30.
- BERG, M - SCHOR, P. - SOTO, I.: The Weight of Words: Writing about Race in the United States and Europe. In: *The American Historical Review*, 119(3), 2014, s. 800 – 808.
- BONNIOL, J. L.: Couleur. In: TAGUIEFF, P.-A. (éd.): *Dictionnaire historique et critique du racisme*. Paris : Presses Universitaires de France – PUF, 2013, p. 394 – 397.
- BRAUDE, B.: The Sons of Noah and the Construction of Ethnic and geographical Identities in the Medieval and Early Modern Periods. In: *The William and Mary Quarterly*, 54(1), 1997, s. 103 – 142.
- BUDIL, I.: Úsvit rasismu. Praha : Triton, 2013.
- DELGADO, J. L. – MOSS, K. C.: Religion and Race in the Early Modern Iberian Atlantic. In: GIN LUM, G. K. – HARVEY, P., (eds): *The Oxford Handbook of Religion and Race in American History*. New York : Oxford University Press, 2018.
- EDDO-LODGE, R.: *Why I'm Not Longer Talking To White People About Race*. London : Bloomsbury, 2017.
- Fiche Pas Mon Pote !* Dostupné online na: <https://www.guim.fr/blog/2007/12/fiche-pas-mon-p.html>
- FINNEY, N. – SIMPSON, L.: *'Sleepwalking to segregation'?* University of Bristol : The Policy Press, 2009.
- GRAVLEE, C. C.: How Race Becomes Biology: Embodiment of Social Inequality. In: *American Journal of Physical Anthropology*, 139(1), 2009, s. 47 – 57.
- HACKING, I.: *The Social Construction of What?* Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999.
- HRABOVSKÝ, M.: *Kone, psy a ľudia*. Bratislava : Bratislava Policy Institute, 2020.

⁴¹ TAGUIEFF, P.- A.: *The Force of Prejudice: On Racism and Its Doubles*, Minnesota : The University of Minnesota Press, 2011, s. 4.

- HRABOVSKÝ, M.: *Rasa*. Bratislava : Veda, 2018.
- JABLONSKI, N. G.: Skin Color. In: MOORE, H. (ed.): *Encyclopedia of Race and Racism*, Volume 3, Michigan : Macmillan, The Gale Group, 2008, s. 38 – 42.
- JABLONSKI, N. G.: The struggle to overcome racism. In: *NewScientist*, 215(2880), 2012, s. 26 – 29.
- JACKSON, P. J. – WEIDMAN, M. N.: *Race, Racism, and Science. Social Impact and Interaction*, Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 2004.
- Kolektív autorov (Frieburg): Lost in Translation. In: *Süddeutsche Zeitung*, 2018. Dostupné online na: <https://www.sueddeutsche.de/kultur/rassismusdebatte-lost-in-translation-1.3983863>
- KOWAL, E. – WATT, E.: What is race in Australia? In: *Journal of Anthropological Sciences*, 96, 2018, s. 1 – 10.
- LUDWIG, D.: How Race Travels. Relating Local and Global Ontologies of Race. In: *Philosophical Studies*, 2018, 176, s. 2729 – 2750.
- PASTOUREAU, M.: *Black: The History of a Color*. Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2008.
- POLIAKOV, L.: *The Aryan Myth*. New York : Barnes & Noble, 1996.
- SANTOS, R. V. – FRY, P. H., – MONTEIRO, S. – MAIO, M. CH. – RODRIGUES, J. C. – BASTOS-RODRIGUES, L. – PENA, S. D. J.: Color, Race, and Genomic Ancestry in Brazil. In: *Current Anthropology*, 50 (6), 2009, s. 787 – 819.
- SARICH, V. – MIELE, F.: *Race: The Reality of Human Differences*. Boulder, Colorado : Westview Press, 2004.
- SKINNER, D.: Mobile Identities and Fixed Categories Forensic DNA and the Politics of Racialized Data. In: SCHRAMM, K. – SKINNER, D. – ROTTENBURG, R. (eds.): *Identity Politics and the New Genetics*. New York, Oxford : Berghahn Books, 2012, s. 53 – 78.
- ŠMAUSOVÁ, G.: <Rasa> jako rasistická konstrukce. In: *Sociologický časopis*, XXXV(4), 1999, s. 433 – 446.
- TAGUIEFF, P-A.: *The Force of Prejudice: On Racism and Its Doubles*, Minnesota : The University of Minnesota Press, 2011.

Mgr. Milan Hrabovský, PhD.
Ancienne Route 9
1218 Le Grand-Saconnex GE
Suisse
milan.t.hrabovsky@gmail.com